

تدوین مدل پیش بینی اضطراب مرگ براساس باور به دنیای عادلانه و همدلی عاطفی با نقش میانجیگری معنویت

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۲ - تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۲۰

چکیده

مقدمه: این پژوهش با هدف تدوین مدل یابی اضطراب مرگ براساس باور به دنیای عادلانه و همدلی عاطفی با نقش میانجیگری معنویت در افراد میانسال انجام شد.

روش کار: روش پژوهش از نوع همبستگی با رویکرد مدل ساختاری بود. جامعه آماری در این پژوهش کلیه افراد در دامنه سنی ۶۵-۴۵ سال مرد و زن مراجعه کننده به خانه سلامت در نیمه اول سال ۱۳۹۷ بودند، برای مشخص شدن حجم نمونه از روش کلاین استفاده شد و تعداد ۴۶۴ نفر به صورت نمونه گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند و پرسشنامه‌های اضطراب مرگ تمپلر (۱۹۷۰)، باور به دنیای عادلانه (۲۰۰۵)، همدلی عاطفی باتسون (۱۹۸۳) و معنویت (۲۰۰۹) را تکمیل کردند. تحلیل نتایج با استفاده از تحلیل مسیر توسط برنامه AMOS انجام شد.

نتایج: نتایج نشان داد ضریب مسیر غیر مستقیم بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار بود ($\beta = -0/263, p < 0/01$). و بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار است ($\beta = -0/159, p < 0/01$). بدین ترتیب چنین نتیجه گیری شد که معنویت رابطه بین همدلی عاطفی و باور به دنیای عادلانه با اضطراب مرگ را به صورت منفی و معنادار میانجیگری می کند.

نتیجه گیری: بنابراین به نظر می رسد ترس انسان از مرگ تحت تاثیر عوامل مختلفی چون همدلی عاطفی و باور به دنیای عادلانه است و نیاز به بررسی همه جانبه زندگی فرد از جنبه های مختلف می باشد.

کلمات کلیدی: اضطراب مرگ، باور به دنیای عادلانه، همدلی عاطفی، معنویت
پی نوشت: این مطالعه فاقد تضاد منافع می باشد.

فریبا بدیع نیا^۱

سیمین بشردوست^{۲*}

هائیده صابری^۳

^۱دانشجوی دکتری گروه روانشناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد

اسلامی، رودهن، ایران

^۲استادیار گروه روانشناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی،

رودهن، ایران

^۳استادیار گروه روانشناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی،

رودهن، ایران

Email: Sibashardoust@yahoo.com

مقدمه

افراد میان سال، با توجه به اینکه مسئولیت‌های مدیریتی را در جوامع به عهده دارند؛ لذا در معرض فشار، استرس و تنش‌های زیادی قرار می‌گیرند که این آشفتگی‌ها می‌تواند مشکلاتی مانند ترس و اضطراب مرگ را به وجود آورد. براساس تعریفی که Tomer & Eliason در سال ۱۹۹۶ از اضطراب مرگ داشته‌اند، اضطراب مرگ به عنوان یک واکنش احساسی منفی ناشی از پیش‌بینی وضعیتی است که برای آن دلیلی در فرد وجود ندارد (۱). بنابراین با توجه به نقش ارزش‌مند دوره سالمندی بر سلامت روان و جسم، روابط بین‌فردی از جمله زناشویی و روابط افراد در سطح جامعه، بررسی عوامل و متغیرهای مرتبط و تأثیرگذار بر دوره سالمندی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. لذا در این زمینه به نظر می‌رسد متغیرهای باور به دنیای عادلانه و همدلی عاطفی از متغیرهای تأثیرگذار در شکل‌گیری پدیده اضطراب مرگ در افراد میانسال باشند. همدلی مؤثرترین جزء یک ارتباط خوب است و در ایجاد ارتباط با دیگران، نقش بسیار مؤثر و تسریع‌کننده‌ای دارد. در واقع همدلی راه میان‌بری را برای ایجاد ارتباط با دیگران فراهم می‌کند و افزون بر آن، کیفیت رابطه را نیز بهبود می‌بخشد (۲). همبستگی مثبت و معنی‌داری بین همدلی و خستگی عاطفی وجود دارد (۳). Heyes در پژوهش خود بیان می‌کند همدلی یک ویژگی چند عاملی است و علاوه بر اینکه از جنبه‌های همدلی شناختی، توانایی دقیق تفکر و درک احساسات دیگران برخوردار است، محصول یادگیری نیز هست (۴).

از طرفی در سال‌های اخیر نتایج پژوهش‌ها از پیامدهای مثبت باور به دنیای عادلانه حکایت دارند. به عنوان مثال پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بین باور به دنیای عادلانه با میزان کمتر درد، ناتوانی، و درماندگی روان‌شناختی (۵)، میزان بیشتر رضایت از زندگی و بهزیستی روان‌شناختی (۶ و ۷)، میزان کمتر نارسایی در عملکرد اجتماعی (۸) رابطه وجود دارد. همچنین نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد هر چه باور به دنیای عادلانه نیرومندتر می‌شود رنجش ناشی از بدرفتاری‌ها و بی‌عدالتی‌هایی که دیگران

بر انسان روا می‌دارند تضعیف می‌شود (۹). اکنون این ایده که باور به دنیای ناعادلانه به اندازه باور به دنیای عادلانه می‌تواند در عرصه‌های مختلف زندگی مهم باشد، تا اندازه‌ی زیادی پذیرفته شده است. باور به دنیای ناعادلانه آن گونه که گل‌پرور و جوادیان (۹) برپایه‌ی نظریات و تحقیقات بیان نموده، انعکاسی از تمایل به واکنش‌های مختلف به موقعیت‌ها بدون توجه به قاعده انصاف و عدالت هستند. باور به دنیای ناعادلانه برعکس باور به دنیای عادلانه که زمینه‌سازی امیدواری به زندگی و آینده است از انجایی که در بحث ارتباط متغیرهایی مانند باور به دنیای عادلانه و همدلی عاطفی با اضطراب مرگ افراد، مولفه‌های مختلفی در ابعاد شخصیتی، روانی-هیجانی و اجتماعی می‌توانند نقش میانجی ایفا کنند. و با توجه به اینکه در جوامعی مانند ایران که عقاید و باورهای دینی و معنوی بسیار با اهمیت شمرده می‌شوند؛ لذا یکی از عوامل مرتبط با عقاید و باورهای دینی که می‌تواند در این فرایند نقش میانجی ایفا نماید، معنویت است. معنویت و مذهبی بودن پدیده‌های پیچیده‌ای هستند که در ادبیات مربوط به سلامت توصیف شده‌اند (۱۰) و به عنوان تلاش فرد برای پاسخ به پرسش‌های غایی درباره معنا و متعالی بودن در نظر گرفته می‌شوند (۱۱). همچنین، معنویت و مذهبی بودن منبع مهمی در مقابله با بیماری و یک مؤلفه مهم از کیفیت زندگی است. به طوری که بین معنویت از یک سو و ایجاد افسردگی، اختلالات اضطرابی و افکار خودکشی از سوی دیگر ارتباط معناداری وجود دارد (۱۲). در این ارتباط، تحقیقات مجیدی و مرادی (۱۳) نشان داد آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی باعث کاهش اضطراب مرگ سالمندان شد. شریف نیا، سلیمانی، عبادی، تقی پور، زراعتگر و همکاران (۱۴) نیز بیان کردند که افزایش هوش معنوی و همچنین سلامت معنوی می‌تواند سطح اضطراب مرگ را در جانبازان کاهش دهد. بنابراین تحقیق حاضر یک قالب نظری برای توضیح روابط هم نظیر شامل اضطراب مرگ، باور به دنیای عادلانه، همدلی عاطفی و معنویت است. ما برای قرار دادن مدل تحقیق حاضر در یک موقعیت برابر با سایر رویکردهای نظری در مورد اضطراب مرگ و روش‌های

افراد در مورد مرگ است (۱۵). بررسی های به عمل آمده در مورد روایی و پایایی مقیاس اضطراب مرگ نشان می دهد که این مقیاس از اعتبار قابل قبولی برخوردار است. در فرهنگ اصلی ضریب پایایی بازآزمایی مقیاس ۰/۸۳ و روایی همزمان آن براساس همبستگی با مقیاس اضطراب آشکار ۰/۲۷ و با مقیاس افسردگی ۰/۴۰ گزارش شده است (۱۶). همچنین در پژوهش شفایی و همکاران (۱۷) از تعیین ضریب همسانی درونی با آلفای کرونباخ نیز به منظور بررسی پایایی مقیاس اضطراب مرگ استفاده شد که مقدار ۰/۸۳ به دست آمد. در این پژوهش نیز پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۲ به دست آمد.

پرسشنامه باور به دنیای عادلانه: برای سنجش باور به دنیای عادلانه برای خود و دیگران از دو مجموعه ۸ سؤالی (یکی برای خود و دیگری برای دیگران) که توسط ساتون معرفی شده و بر مقیاس لیکرت هفت درجه ای (کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۷) پاسخ داده شد، استفاده شد. این دو پرسشنامه در ایران توسط گل پرور و همکاران (۱۸) ترجمه و مورد پایایی-سنجی و روایی یابی قرار گرفته است. شواهد حاصل از این مطالعات همگی حاکی از مطلوب بودن روایی و پایایی این دو مقیاس هشت سؤالی است، به ترتیبی که آلفای کرونباخ برای مقیاس باور به دنیای عادلانه برای خود ۰/۷۵ و برای مقیاس باور به دنیای عادلانه برای دیگران نیز از ۰/۷۵ تا ۰/۸۴ در نوسان گزارش شده است (۱۸). مقیاس باور به دنیای عادلانه برای خود، باور فرد پاسخگو را در باب رعایت عدالت در دنیا برای خود فرد (یک نمونه سؤال برای باور به دنیای عادلانه برای خود بدین شرح است؛ آنچه در دنیا نصیب من می شود عادلانه است) و مقیاس باور به دنیای عادلانه برای دیگران، باور فرد پاسخگو را در باب رعایت عدالت در دنیا برای دیگران (یک نمونه سؤال برای باور به دنیای عادلانه برای دیگران بدین شرح است؛ آنچه در دنیا نصیب دیگر مردم می شود عادلانه است) مورد سنجش قرار می دهد. همچنین پایایی این پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس های باور به دنیای عادلانه و باور به دنیای ناعادلانه به ترتیب ۰/۷۳ و ۰/۷۰ و به روش ضریب اسپیرمن براون به ترتیب ۰/۶۹ و ۰/۶۵ و به روش ضریب کاتمن

تعاملی درصددبرآمدیم الگویی را فراهم آوریم که به این سوال پژوهش که آیا می توان اضطراب مرگ افراد میانسال را با میانجیگری معنویت براساس همدلی عاطفی و باوربه دنیای عادلانه/ناعادلانه دربین افراد میانسال تبیین کرد؟

روش کار

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری اطلاعات توصیفی از نوع همبستگی با رویکرد مدل ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش را تمامی افراد در دامنه سنی ۶۵-۴۵ سال مرد و زن مراجعه کننده به خانه سلامت در مناطق شمال، جنوب، شرق و غرب در نیمه اول سال ۱۳۹۷ تشکیل دادند؛ برای مشخص شدن حجم نمونه از روش کلاین استفاده شد. بر اساس نظر کلاین به طور کلی در روش شناسی مدل یابی معادلات ساختاری تعیین حجم نمونه می تواند بین ۵ تا ۱۵ مشاهده به ازای هر متغیر اندازه گیری شده تعیین شود که در آن q تعداد متغیرهای مشاهده شده یا تعداد گویه ها (سوالات) پرسشنامه و n حجم نمونه با توجه به این توضیحات برای گروه نمونه تعداد ۴۶۴ نفر به صورت نمونه گیری تصادفی خوشه ای چند مرحله ای در سرای محله های شهر تهران انتخاب شد و پرسشنامه های اضطراب مرگ تمپلر (۱۹۷۰)، همدلی عاطفی باتسون (۱۹۸۳)، باوربه دنیای عادلانه و معنویت (۲۰۰۹) در میان افراد توزیع و به آنها در رابطه با محرمانه ماندن اطلاعات اطمینان داده شد. برای تحلیل نتایج با استفاده از تحلیل مسیر توسط برنامه AMOS اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای پژوهش بدست آمد و به منظور سنجش برازش از شاخص های RAMSEA، GFI، IFI، و خی دو استفاده شد.

ابزار پژوهش

مقیاس اضطراب مرگ تمپلر: تمپلر این پرسشنامه را در سال ۱۹۷۰ ساخت و شامل ۱۵ ماده است که نگرش آزمودنی ها را به مرگ می سنجد. آزمودنی ها پاسخ های خود را به هر سؤال با گزینه های بلی یا خیر مشخص می کنند. پاسخ بلی نشان دهنده وجود اضطراب در فرد است. به این ترتیب نمره های این مقیاس بین صفر تا ۱۵ متغیر است که نمره بالا معرف اضطراب زیاد

۰/۶۷ و ۰/۶۴ گزارش شده است (۹). در این پژوهش نیز پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۹ به دست آمد.

پرسشنامه همدلی عاطفی باتسون: پرسشنامه همدلی عاطفی باتسون در سال ۱۹۸۳ و توسط باتسون و همکاران ساخته شد. این پرسشنامه میزان همدلی عاطفی را در ۸ آیتم و در مولفه‌هایی مانند همدردی کردن و نگران بودن می‌سنجد. این ابزار به صورت گسترده‌ای در تحقیقات صورت گرفته در مورد همدلی به کار گرفته شده است (۱۹). شرکت کننده‌ها این پرسشنامه را براساس درجات (۱) اصلا تا (۶) شدید، براساس احساس و نگرش کنونی خود نسبت به خطا کار، پاسخ می‌دهند. نمرات بالاتر در این پرسشنامه بیانگر همدلی عاطفی بیشتر است. ضریب آلفای کرونباخ در مورد این ابزار در حدود ۰/۷۹ تا ۰/۹۵ تخمین زده شده است (۱۹). Cooke (۲۰) پایایی مقیاس را با استفاده از روش همسانی درونی (آلفای کرونباخ) در دامنه‌ای بین ۰/۸۷ تا ۰/۹۲ گزارش کرده است. در مطالعه دیگر ضریب پایایی مقیاس، با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۴ محاسبه شد. همچنین ضریب اعتبار سازه این مقیاس با همبسته کردن آن با مقیاس صمیمیت واکر و تامپسون ۰/۵۹ به دست آمد که معنی دار بود (۲۱). پایایی این پرسشنامه در پژوهش اسدی و همکاران (۱۹) توسط ضریب آلفای کرونباخ سنجیده شد و مقدار قابل قبول ۰/۹۱ به دست آمد. در این پژوهش نیز پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۵ به دست آمد.

پرسشنامه معنویت: پارسیان و دونینگ (۲۲) به منظور ارزیابی اهمیت معنویت در زندگی افراد و سنجش ابعاد مختلف آن، این پرسشنامه را ساختند. این مقیاس یک ابزار خودگزارشی است و شرکت کننده باید در یک طیف لیکرتی ۴ درجه‌ای (از کاملا مخالفم = ۱ تا کاملا موافقم = ۴) میزان مخالفت یا موافقت خود با هر یک از عبارات آن مشخص سازد. پرسشنامه معنویت دارای ۲۹ عبارت و ۴ زیرمقیاس است: خودآگاهی، اهمیت اعتقادات معنوی در زندگی، فعالیت‌های معنوی و نیازهای معنوی. به علاوه تهیه کنندگان پرسشنامه، ۲ سوال باز درباره تعریف معنویت و تاثیر معنویت بر سلامت و بهزیستی نیز مطرح کرده‌اند که استفاده از آنها اختیاری است. طراحان مقیاس آلفای کرونباخ

محاسبه شده برای نمره کل را ۰/۸۸ گزارش کرده‌اند. نتایج حاصل از روش بازآزمایی در ایران، در یک فاصله ۱۰ هفته‌ای، تفاوت معناداری بین نمرات مرتبه اول و دوم نشان نداد و این امر حاکی از پایایی مطلوب پرسش نامه معنویت است. آلفای کرونباخ در پژوهش حسینی‌المدنی، کریمی، بهرامی و معاضدیان (۲۳) برای کل آزمون ۰/۸۱ محاسبه گردید. در این پژوهش نیز پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۱ به دست آمد

نتایج

در این پژوهش ۴۶۴ شرکت کننده (۲۲۴ مرد و ۲۳۹ زن) با میانگین و انحراف استاندارد سنی $30/10 \pm 10/22$ حضور داشتند که ۲۹۲ نفر از آنان مجرد و ۱۶۲ نفر متاهل بودند. میزان تحصیلات ۲۱ نفر از شرکت کنندگان زیر دیپلم، ۱۴۴ نفر دیپلم، ۴۵ نفر فوق دیپلم، ۱۹۳ نفر لیسانس و ۴۸ نفر فوق لیسانس و دکتری بود. گفتمی است که یک نفر از شرکت کنندگان جنسیت خود، ۱۰ نفر از آنان وضعیت تاهل خود و ۱۳ نفر میزان تحصیلات خود را اعلام نمودند.

الف) مدل اندازه گیری: منطبق بر شکل ۱ در این پژوهش چنین فرض شده بود که متغیر مکنون باور به دنیای عادلانه به وسیله نشانگرهای باور به دنیای عادلانه برای خود، باور به دنیای عادلانه برای دیگران و باور به دنیای عادلانه عمومی، متغیر مکنون همدلی به وسیله نشانگرهای همدلی واکنشی، همدلی بیانی، همدلی مشارکتی، اثرپذیری عاطفی، ثبات عاطفی و همدلی با دیگران و متغیر مکنون معنویت به وسیله نشانگرهای خودآگاهی، اهمیت اعتقادات معنوی، فعالیت معنوی، نیازهای معنوی اندازه گیری می شود. چگونگی برازش مدل اندازه گیری پژوهش به وسیله تحلیل عاملی تاییدی با استفاده از نرم افزار AMOS 24.0 و برآورد بیشینه احتمال (ML) مورد ارزیابی قرار گرفت. جدول ۲ شاخص های برازندگی مدل اندازه گیری اولیه و مدل اندازه گیری اصلاح شده را نشان می دهد.

همدلی بیانی و اثرپذیری عاطفی (مرحله دوم) مدل اندازه گیری اصلاح و شاخص های برازندگی بهتری به دست خواهد آمد. به همین دلیل مدل اندازه گیری در دو مرحله اصلاح و در نهایت شاخص های برازندگی بهبود یافت ($\chi^2/df=2/99$ ، $\chi^2/df=3/56$ ، $AGFI=0/915$ ، $GFI=0/944$ ، $CFI=0/934$ ، $RMSEA=0/066$)^۱. جدول ۳ بار عاملی، خطای استاندارد و نسبت بحرانی را برای هر یک از نشانگرهای متغیرهای مکنون نشان می دهد.

همچنان که جدول ۲ نشان می دهد، نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان داد که همه شاخص برازندگی از برازش مدل اندازه گیری پژوهش با داده های گردآوری شده حمایت می کند ($\chi^2/df=3/56$ ، $AGFI=0/900$ ، $GFI=0/932$ ، $CFI=0/911$ ، $RMSEA=0/074$)^۲. با وجود این ارزیابی شاخص های اصلاح نشان داد که با ایجاد کوواریانس بین نشانگرهای اهمیت اعتقادات معنوی و فعالیت معنوی (مرحله اول) و نشانگرهای

جدول ۲- شاخص های برازش مدل اندازه گیری

نقطه برش ^۱	مدل اندازه گیری اصلاح شده		مدل اندازه گیری	شاخص های برازندگی
	مرحله دوم	مرحله اول		
-	۱۷۹/۳۴	۱۹۶/۷۰	۲۲۱/۰۵	مجذور کای ^۲
-	۶۰	۶۱	۶۲	درجه آزادی مدل
کمتر از ۳	۲/۹۹	۳/۲۳	۳/۵۶	χ^2/df ^۳
۰/۹۰ >	۰/۹۴۴	۰/۹۳۹	۰/۹۳۲	GFI ^۴
۰/۸۵۰ >	۰/۹۱۵	۰/۹۰۸	۰/۹۰۰	AGFI ^۵
۰/۹۰ >	۰/۹۳۴	۰/۹۲۴	۰/۹۱۱	CFI ^۶
۰/۰۸ <	۰/۰۶۶	۰/۰۶۹	۰/۰۷۴	RMSEA ^۷

جدول ۳: پارامترهای مدل اندازه گیری پژوهش در تحلیل عاملی تأییدی

t	SE	β	b	متغیر مکنون- نشانگر
		۰/۶۶۸	۱	باور به دنیای عادلانه- برای خود
۱۳/۳۲**	۰/۰۹۴	۰/۸۵۲	۱/۲۵۲	باور به دنیای عادلانه- برای دیگران
۱۳/۰۵**	۰/۰۸۲	۰/۷۴۸	۱/۰۶۸	باور به دنیای عادلانه- عمومی
		۰/۵۹۲	۱	همدلی - همدلی واکنشی

۱ - نقاط بزش براساس دیدگاه کلاین (۲۰۱۶)

۲ - Chi-Square

۳ - normed chi-square

۴ - Goodness Fit Index

۵ - Adjusted Goodness Fit Index

۶ - Comparative Fit Index

۷ (Root Mean Square Error of Approximation) ریشه خطای میانگین مجزورات تقریب

همدلی - همدلی بیانی	۰/۹۸۳	۰/۵۳۳	۰/۱۱۸	۸/۳۷**
همدلی - همدلی مشارکتی	۱/۲۷۲	۰/۶۶۸	۰/۱۲۳	۱۰/۳۲**
همدلی - اثرپذیری عاطفی	۱/۳۹۷	۰/۶۷۰	۰/۱۴۱	۹/۸۹**
همدلی - ثبات عاطفی	۰/۵۴۵	۰/۴۱۳	۰/۰۷۵	۷/۲۴**
همدلی - همدلی با دیگران	۰/۶۱۲	۰/۴۶۰	۰/۰۷۸	۷/۹۰**
معنویت - خودآگاهی	۱	۰/۷۸۳		
معنویت - اهمیت اعتقادات معنوی	۰/۴۷۴	۰/۶۶۱	۰/۰۳۸	۱۲/۴۰**
معنویت - فعالیت معنوی	۰/۵۶۵	۰/۶۸۲	۰/۰۴۴	۱۳/۸۱**
معنویت - نیازهای معنوی	۰/۶۸۹	۰/۶۸۷	۰/۰۵۲	۱۳/۲۲**

**p

<۰/۰۱

نکته: بارهای عاملی استاندارد نشده مربوط به نشانگرهای باور به دنیای عادلانه برای خود، همدلی واکنشی و خودآگاهی با عدد ۱ تثبت شده، بنابراین خطای استاندارد و نسبت بحرانی آنها محاسبه نشده است.

جدول ۳ نشان می دهد که بالاترین بار عاملی متعلق به نشانگر باور به دنیای عادلانه برای دیگران ($\beta=0/852$) و پایین ترین بار عاملی متعلق به نشانگر ثبات عاطفی ($\beta=0/413$) متغیر مکنون همدلی بود. بدین ترتیب با توجه به این که بارهای عاملی همه نشانگرها بالاتر از ۰/۳۲ بوده و بنابراین همه آنها از توان لازم برای اندازه گیری متغیرهای مکنون پژوهش حاضر برخوردار بودند.

جدول ۴ نشان می دهد که از یک سو ضریب مسیر کل بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار است ($\beta=-0/287$, $p<0/01$) و از سوی دیگر ضریب مسیر کل بین باور به دنیای ناعادلانه و اضطراب مرگ مثبت و در سطح ۰/۰۱ معنادار بود ($\beta=0/249$, $p<0/01$). براساس نتایج جدول فوق ضریب مسیر کل بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار بود ($\beta=-0/133$, $p<0/01$). ضریب مسیر بین معنویت و اضطراب مرگ نیز منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار بود ($\beta=-0/336$, $p<0/01$). منطبق بر نتایج جدول ۴ ضریب مسیر غیر مستقیم بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار است ($p<0/01$), اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار است ($\beta=-0/123$). در مقابل ضریب مسیر غیر مستقیم بین باور به دنیای ناعادلانه و اضطراب مرگ در سطح ۰/۰۵ معنادار نبود. در نهایت جدول فوق نشان می دهد که ضریب مسیر غیر مستقیم بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ منفی و در سطح ۰/۰۱ معنادار است ($\beta=-0/153$, $p<0/01$).

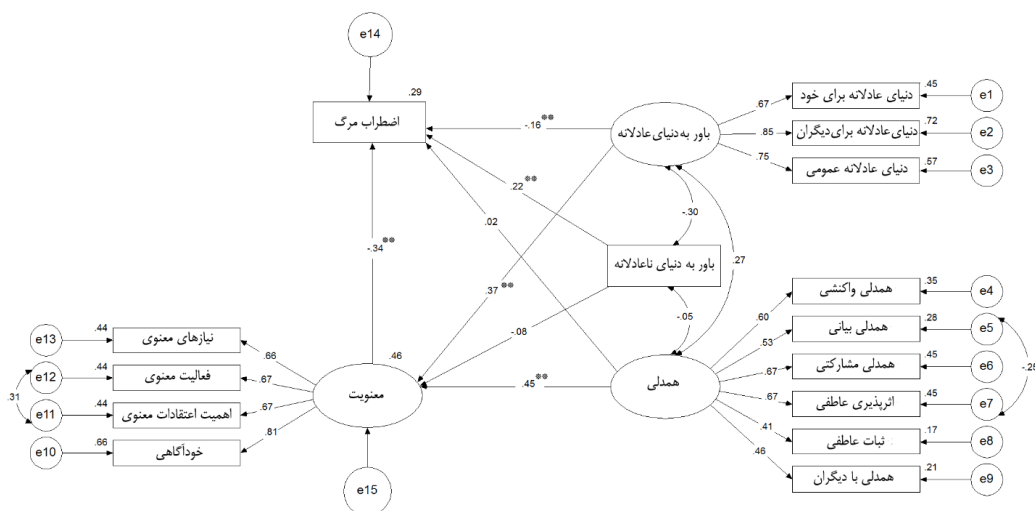
(ب) مدل ساختاری: در مدل ساختاری پژوهش حاضر چنان فرض شده بود که باور به دنیای عادلانه/ناعادلانه و همدلی عاطفی با میانجیگری معنویت، اضطراب مرگ را پیش بینی می کند. چگونگی برازش مدل ساختاری با استفاده از روش مدل-یابی معادلات ساختاری مورد آزمون قرار گرفت و نتایج نشان داد که مدل ساختاری با داده های گردآوری شده برازش قابل قبول دارد ($\chi^2(df=80) = 260/40$, $N = 464$), $\chi^2/df=3/26$ و $AGFI=0/895$, $GFI=0/930$, $CFI=0/911$.

مرگ را به صورت منفی و معنادار میانجیگری می کند. شکل ۱ مدل ساختاری پژوهش در تبیین روابط بین همدلی عاطفی، باور به دنیای عادلانه/ناعادلانه، معنویت و اضطراب مرگ را نشان می دهد.

در مجموع یافته های پژوهش حاضر نشان داد که باور به دنیای عادلانه، همدلی عاطفی و معنویت به صورت منفی و باور به دنیای ناعادلانه به صورت مثبت و معنادار اضطراب مرگ را پیش بینی می کند. همچنین یافته ها نشان می دهد که معنویت رابطه بین باور به دنیای عادلانه و همدلی عاطفی با اضطراب

جدول ۴: ضرایب مسیر در مدل ساختاری

متغیر پیش بین	b	S.E	β	sig
دنیای عادلانه	باور به دنیای ناعادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۲۹۲	۰/۲۴۹	۰/۰۰
	باور به دنیای عادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	-	۰/	۰/۰۱
	همدلی عاطفی \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۱۱۳	۰/۰۴۴	۰/۰۰
دنیای ناعادلانه	باور به دنیای ناعادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۲۶۲	۰/۲۲۴	۰/۰۰
	باور به دنیای عادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	-	۰/	۰/۰۱
	همدلی عاطفی \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۰۱۷	۰/۰۵۶	۰/۰۷۶
معنویت	معنویت \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۲۵۲	۰/۰۶۱	۰/۰۰
	باور به دنیای ناعادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۰۳۰	۰/۰۲۵	۰/۰۲۱
	باور به دنیای عادلانه \leftarrow اضطراب مرگ	-	۰/	۰/۰۹
همدلی	همدلی عاطفی \leftarrow اضطراب مرگ	۰/۱۳۰	۰/۰۴۲	۰/۰۰
	همدلی بیانی	-	۰/	۰/۰۱
	همدلی واکنشی	-	۰/	۰/۰۱

شکل ۱: مدل ساختاری پژوهش در تبیین روابط بین همدلی

فرضیه‌ی دیگر پژوهش نتایج حاصل از آزمون فرضیه سوم چنین نتیجه گیری شد که ضریب مسیر غیر مستقیم بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ منفی و در سطح $0/01$ معنادار است ($\beta = -0/159, p < 0/01$). در مقابل ضریب مسیر غیر مستقیم بین باور به دنیای ناعادلانه و اضطراب مرگ در سطح $0/05$ معنادار نبود. بدین ترتیب چنین نتیجه گیری شد که معنویت رابطه بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ را به صورت منفی و معنادار میانجیگری می کند. و در کل مجموع مجذور همبستگی های چندگانه برای متغیر اضطراب مرگ برابر با $0/30$ به دست آمده است. این یافته بیانگر آن است که باور به دنیای عادلانه/ناعادلانه و معنویت در مجموع 30 درصد از واریانس اضطراب مرگ را تبیین می کنند. و از این منظر پژوهش حاضر یافته‌های جدیدی به ادبیات پژوهشی این حوزه افزوده است. در مطالعه ای دیگر مجیدی و همکاران (۱۳) به این نتیجه رسیدند که آموزش مؤلفه های هوش معنوی باعث کاهش اضطراب مرگ سالمندان شد. همچنین آموزش مؤلفه های هوش معنوی باعث کاهش دو بعد اضطراب (مرگ اطرافیان و دیدن اطافیان در حال مرگ) شد. همچنین مقایسه یافته پژوهش حاضر با تحقیقات محمدی زاده و همکاران (۲۷) که رابطه سلامت معنوی با اضطراب مرگ را انجام دادند حاکی از آن است که بین سلامت معنوی و ابعاد آن با اضطراب مرگ رابطه منفی و معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه چهارم نیز چنین نتیجه گیری شد که ضریب مسیر کل بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ منفی و در سطح $0/01$ معنادار است. نتایج این یافته با یافته‌های (۲۸) همسو است. در تبیین یافته حاضر می توان بیان کرد همدلی ظرفیتی جهت فهم رفتار دیگران و تجربه احساس های آنها فراهم می کند و فرد را با احساس ها و افکار و دیدگاه دیگران پیوند می زند همدلی به فرد می آموزد حالت احساسی دیگران را درک کند، خود را جای دیگری بگذارد و از منظر فردی دیگر به جهان بنگرد. این درک دیدگاه دیگران موجب می شود افراد میانسال بتوانند مقاصد، نیات و باورهای دیگران را

عاطفی، باور به دنیای عادلانه/ناعادلانه، معنویت و اضطراب مرگ در مدل شکل ۱ ملاحظه می شود که مجموع مجذور همبستگی های چندگانه برای متغیر اضطراب مرگ برابر با $0/29$ به دست آمده است. این یافته بیانگر آن است که باور به دنیای عادلانه/ناعادلانه، همدلی و معنویت در مجموع 29 درصد از واریانس اضطراب مرگ را تبیین می کنند.

بحث و نتیجه گیری

مطابق با فرضیه‌های پژوهش نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول چنین نتیجه گیری شد که از یک سو ضریب مسیر کل بین باور به دنیای عادلانه و اضطراب مرگ منفی ($\beta = -0/323, p < 0/01$) و از سوی دیگر ضریب مسیر کل بین باور به دنیای ناعادلانه و اضطراب مرگ مثبت ($\beta = 0/246, p < 0/01$) و در سطح $0/01$ معنادار است. نتایج این یافته با یافته‌های (۹)، (۲۴) و (۲۵) همسو است. در این راستا Sutton, Stoeber, & Kamble (۲۴) پژوهشی در زمینه باور به دنیای عادلانه در میان نمونه‌ای 398 نفری از دانشجویان انجام دادند و نتایج پژوهش نشان داد که باور به دنیای عادلانه بر روابط اجتماعی مثبت و بهرستی ذهنی اثرگذار است.

در تبیین این یافته ها می توان گفت که باور به دنیای عادل یک چارچوب مفهومی برای مذاکره و تفهیم دنیای اطراف در اختیار مردم قرار می دهد و آنها را قادر می سازد که با اطمینان رویدادها و پیامدهای منصفانه و قابل پیش بینی را از جمله پدیده مرگ را انتظار داشته باشند. مردم به شیوه‌هایی رفتار می کنند که با باورهایشان در مورد عدالت سازگار باشند. از این رو، پدیده مرگ ممکن است با باورهای مرتبط با عدالت فردی سازگار یا ناسازگار باشد. به همین ترتیب، افراد آنچه را که سزاوار و شایسته آن هستند، دریافت می کنند؛ چیزهای خوب برای افراد خوب اتفاق می افتند و چیزهای بد برای افراد بد.

مطابق با فرضیه‌ی دیگر پژوهش نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم چنین نتیجه گیری شد که ضریب مسیر بین معنویت و اضطراب مرگ منفی و در سطح $0/01$ معنادار است نتایج این یافته، با یافته‌های (۱۳)، (۱۴)، (۲۶) و (۲۷) همسو بود. مطابق با

در زندگی افراد میانسال، معلوم شد، تأکید بر ارتباط نزدیکتر با خدا و سپردن کامل خود به نیروی مافوق، باعث می شود که در افراد میانسال وجود خدا در زندگی آنها پررنگتر احساس شود و در آنها نوعی احساس امنیت بوجود آورد و با تکیه بر نیروی خدا کمتر احساس تنهایی واضطراب نمایند. همچنین در این پژوهش، استنباط شد که معنویت و تأکید بر روشهای حمایت از دیگران، همدلی کردن، دوست داشتن دیگران، خودمراقبتی جسمانی، روانی، اجتماعی جهت رسیدن به خود معنوی و تأکید بر نوع دوستی، انجام کارهای معنوی به صورت گروهی، برگزاری نماز جماعت، شکرگزاری موجب کاهش احساس تنهایی در افراد میانسال می شود. بنابراین هنگامی که مرگ، ختم مطلق زندگی قلمداد می شود، اضطراب زیادی را تجربه می نماید. در این پژوهش سعی شد این موضوع در مرکز توجه قرار بگیرد و افراد میانسال نسبت به ابعاد مختلف تعارض ذهنی خود در مورد مرگ، بینش دقیقی پیدا کنند. آموزش نگرش های اسلامی با تأکید برواقعیت زندگی، بقای روح و زندگی ابدی، مرگ را در چشم انداز مناسبی قرار می دهد و به آنها کمک شد که مرگ را پایان زندگی در نظر نگیرند.

از جمله محدودیت های تحقیق حاضر این بود که به دلیل محدودیت زمانی پژوهش، به صورت مقطعی انجام شده، عدم بررسی شاخص هایی از جمله میزان سلامت جسمانی و روانی که ممکن است نقش میانجی بین این متغیرها داشته باشند، احتمال انکار اضطراب مرگ به صورت ناهشیار که ممکن است در نتایج پژوهش مؤثر بوده باشد و محدود بودن نمونه به یک طبقه سنی خاص (افراد میانسال) بنابراین توصیه می شود در پژوهش های آتی، رویکرد پژوهشگران به بررسی پیامدهای میان مدت و بلندمدت مداخلات مبتنی بر آموزش باور به دنیای عادلانه و باورهای مذهبی معطوف شود با عنایت به نتایج حاصل از تحقیق به دلیل پیچیده بودن سازه اضطراب مرگ و احتمال نقش داشتن عوامل متعدد در آن پیشنهاد می گردد در پژوهش های آینده عوامل دیگری همچون سلامت جسم و روان، سابقه بیماری های روان پزشکی مانند اضطراب، تاریخچه زندگی

به درستی درک کند و شناخت اجتماعی شان ارتقا یابد. همدلی عاطفی به افراد کمک می کند تا برانگیختگی و هیجانهای منفی را تنظیم کنند. بنابراین در نتیجه ارزیابی شناختی نادرست از موقعیت به دلیل کمبود اطلاعات، برداشت اشتباه یا اعتقادات بی منطق و نادرست فرد راهبرد شناختی خود را برای روبه رو شدن با موقعیت تنیدگی زاهمچون اضطراب مرگ برمی گزیند.

مطابق با فرضیه ی دیگر پژوهش نتایج حاصل از آزمون فرضیه پنجم چنین نتیجه گیری شد که ضرب مسیر غیر مستقیم بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ منفی و در سطح $0/01$ معنادار بود ($p < 0/01$, $\beta = -0/263$). بدین ترتیب چنین نتیجه گیری شد که معنویت رابطه بین همدلی عاطفی و اضطراب مرگ را به صورت منفی و معنادار میانجیگری می کند. همچنین مجموع مجذور همبستگی های چندگانه برای متغیر اضطراب مرگ برابر با $0/21$ به دست آمد. این یافته بیانگر آن است که همدلی عاطفی و معنویت در مجموع 21 درصد از واریانس اضطراب مرگ را تبیین می کنند. و از این منظر پژوهش حاضر یافته های جدیدی به ادبیات پژوهشی این حوزه افزوده است.

در یک مطالعه کیفی با موضوع همدلی در ژن های ما نیست در همکاری علمی و عمومی، بیان کرد همدلی عاطفی به عنوان یک نیروی اساسی اخلاق، یک پدیده روانشناختی است که در زیست شناسی ریشه دارد و اثرات عمیقی در زندگی و بخصوص روابط بین فردی دارد (۴). در استنباط یافته حاضر و مقایسه آن با یافته (۴) نتایج این یافته حاکی از آن است که افراد دارای همدلی عاطفی دارای مهارتها، استعدادها و تواناییهای غیر شناختی هستند که توانایی موفقیتشان را در مقابله با فشارها و اقتضاهای محیطی از جمله اضطراب و ترس از مرگ افزایش می دهد نارسایی فرد در یک مهارت، انتظارات منفی درباره موقعیت را فرامی خواند و سبب اضطراب می شود. به طور کلی افرادی که نشانه های اضطراب بیشتری تجربه می کنند درک کمتری از ماهیت عواطف و هیجان های خود دارند و از سوی دیگر توان کمتری نیز برای فائق آمدن بر تجارب هیجانی منفی دارند. همچنین در این پژوهش با بررسی معنویت و تأثیر آن

اجتماعی و فرهنگی مدنظر قرار گیرد.

Reference

1. Thabet AM, Abdalla T. Death Anxiety and Obsessional Death among University Palestinian Students. *Clin Exp Psychol*. 2018;4(178):14-6.
2. Khodabakhsh M R, Mansoori P. Empathy and its impact on promoting physician-patient's relationship. *ijme*. 2011; 4 (3) :38-46
3. Vévodová Š, Vévoda J, Vetešníková M, Kisvetrová H, Chrastina J. The relationship between burnout syndrome and empathy among nurses in emergency medical services. *Kontakt*. 2016 Mar 1;18(1):e17-21.
4. Heyes C. Is morality a gadget? Nature, nurture and culture in moral development. *Synthese*. 2019 Jul 26:1-24.
5. McParland JL, Knussen C. Just world beliefs moderate the relationship of pain intensity and disability with psychological distress in chronic pain support group members. *European Journal of Pain*. 2010 Jan;14(1):71-6.
6. Correia I, Batista MT, Lima ML. Does the belief in a just world bring happiness? Causal relationships among belief in a just world, life satisfaction and mood. *Australian Journal of Psychology*. 2009 Dec 1;61(4):220-7.
7. Nasser R, Doumit J, Carifio J. Well-being and belief in a just world among rest home residents. *Social Behavior and Personality: an international journal*. 2011 Jun 30;39(5):655-70.
8. Testé B, Perrin S. The impact of endorsing the belief in a just world on social judgments. *Social Psychology*. 2013.
9. Golparvar M, Barazandeh A, Javadian Z. The Relationship between Big Five Personality Factors and Belief in an Unjust and a Just World, Beliefs of Justice Compensation. *CPAP*. 2014; 2 (10) :61-74
10. Szaflarski M, Kudel I, Cotton S, Leonard AC, Tsevat J, Ritchey PN. Multidimensional assessment of spirituality/religion in patients with HIV: conceptual framework and empirical refinement. *Journal of religion and health*. 2012 Dec 1;51(4):1239-60.
11. Greeson JM, Webber DM, Smoski MJ, Brantley JG, Ekblad AG, Suarez EC, Wolever RQ. Changes in spirituality partly explain health-related quality of life outcomes after Mindfulness-Based Stress Reduction. *Journal of behavioral medicine*. 2011 Dec 1;34(6):508-18.
12. Hourani LL, Williams J, Forman-Hoffman V, Lane ME, Weimer B, Bray RM. Influence of spirituality on depression, posttraumatic stress disorder, and suicidality in active duty military personnel. *Depression Research and Treatment*. 2012;2012.
13. Majidi A, Moradi O. Effect of Teaching the Components of Spiritual Intelligence on Death Anxiety in the Elderly. *Salmand: Iranian Journal of Ageing*. 2018; 13 (1) :110-123
14. Sharif Nia H, Soleimani M A, Ebadi A, Taghipour B, Zera'tgar L, Shahidifar S. The Relationship between Spiritual Intelligence, Spiritual Well-Being and Death Anxiety among Iranian's Veterans. *J Mil Med*. 2017; 19 (4) :336-343
15. Templer DI, Awadalla A, Al-Fayez G, Frazee J, Bassman L, Connelly HJ, Arikawa H, Abdel-Khalek AM. Construction of a death anxiety scale—extended. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 2006 Nov;53(3):209-26.
16. Rajabi Gh, Bahrani M. Factor Analysis of Death Anxiety Scale Questions. *Journal of Psychology*. 2002; 5(4): 344-331.
17. Shafaii M, Payami M, Amini K, Pahlevan S. The relationship between death anxiety and quality of life in

- hemodialysis patients. *Hayat*. 2017; 22 (4):325-338
18. Golparvar M, Arizi H. Validating the Fair World Belief Questionnaires for yourself and others. *Journal of Humanities Research*. 2008; 1(1): 193-212
 19. Asadi M, Sohrabi F, Borjali A. the effect of forgiveness therapy on aggression and empathy of delinquent youth boys. *frooyesh*. 2016; 5 (2) :187-208
 20. Cooke, Kl. (2006). *Models of Forgiveness and Adult Romantic Attachment in Ended Relationships: Forgiveness over Time*, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science at Virginia Commonwealth University.
 21. Kgojasteh Mehr R, Korayi A, Rajabi Gh. A study of a proposed model for some precedents and outcomes of forgiveness in marriage. 2010; *Psychological studies*. 6 (1): 162-135.
 22. Parsian N, Dunning T. Developing and validating a questionnaire to measure spirituality: A psychometric process. *Global journal of health science*. 2009 Apr 1;1(1):2-11.
 23. Hosseini Almodani A, Karimi Y, Bahrami H. Predicting adolescent and adolescent membership in addicts and non-addicts based on perceived social support, attachment styles, identity styles, and personality traits. *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 2016; 13 (49): 33-45.
 24. Sutton RM, Stoeber J, Kamble SV. Belief in a just world for oneself versus others, social goals, and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*. 2017 Jul 15;113:115-9.
 25. Otto K, Boos A, Dalbert C, Schöps D, Hoyer J. Posttraumatic symptoms, depression, and anxiety of flood victims: The impact of the belief in a just world. *Personality and individual differences*. 2006 Apr 1;40(5):1075-84.
 26. Budhiraja A, Midha P. Buffering Power Of Spirituality Against Death Anxiety. *The International Journal Of Indian Psychology*. 2017 Mar 31;4(2):59-65.
 27. Mohammadizadeh A, Askarizadeh G, Bagheri M. The Relationship between Spiritual Health and Death Anxiety in Patients with Multiple Sclerosis. *JRH*. 2017; 4 (2) :20-28
 28. Kurtulan MH, Kararmak Ö. Examination of the relationship among death anxiety, spirituality, religious orientation and existential anxiety. *Spiritual Psychology and Counseling*. 2016;1(2):176-217.

Original Article

Developing a Model for Predicting Death Anxiety Based on Belief in a Just World and Emotional Empathy with the Mediating Role of Spirituality

Received:03/11/2019 –Accept:10/11/2020

Fariba Badiniya¹
Simin Bashardoust^{2*}
Hayede Sabery³

¹PhD Student in Psychology,
Department of psychology, Roudehen
branch, Islamic azad university,
Roudehen, Iran.

²Assistant Professor in Department of
psychology, Roudehen branch, Islamic
azad university, Roudehen, Iran.

³Assistant Professor in Department of
psychology, Roudehen branch, Islamic
azad university, Roudehen, Iran.

Email: Sibashardoust@yahoo.com

Abstract

Introduction: The purpose of this study was to develop a model of death anxiety based on belief in a just world and emotional empathy with the mediating role of spirituality in middle-aged people.

Materials and Methods: The research method was correlational with structural model approach. The statistical population of this study was all people in the age range 45-65 years old male and female referring to health house in the first half of 1977. Klein method was used to determine the sample size and 464 individuals were selected through multistage random sampling. They were selected and completed the Templar Death Anxiety Questionnaire (1970), Belief in the Just World (2005), Batson's Emotional Empathy (1983), and Spirituality (2009). The results were analyzed using path analysis by the AMOS program.

Results: The results showed that the indirect path coefficient between emotional empathy and negative death anxiety was significant at the 0.01 level ($\beta = -0.263$ $p < 0.01$). And there was a significant negative relationship between belief in a just world and death anxiety at the level of 0.01 ($\beta = -0.159$, $p < 0.01$). It was thus concluded that spirituality mediates the relationship between emotional empathy, belief in a just world, and death anxiety in a negative and meaningful way.

Conclusion: Therefore, it seems that human fear of death is influenced by various factors such as emotional empathy and belief in a just world and there is a need for a comprehensive examination of one's life from different perspectives.

Key words: Anxiety of death, Belief in a just world, Emotional empathy, Spirituality

Acknowledgement: There is no conflict of interest.